

ΠΡΩΤΟ ΜΕΡΟΣ

ΣΚΟΠΟΣ ΚΑΙ ΕΞΩΤΕΡΙΚΗ ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΩΝ ΧΡΗΜΑΤΙΣΤΗΡΙΩΝ

Αυτή η σύντομη σκιαγράφηση, που θα συμπληρωθεί από ένα δεύτερο μέρος¹ όπου θα εξετάζονται η εσωτερική λειτουργία του χρηματιστηρίου και οι χρηματιστηριακές συναλλαγές, έχει ως αποκλειστικό σκοπό να προσφέρει έναν γενικό προσανατολισμό σε όσους δεν έχουν καμία απολύτως επαφή με τα ζητήματα που εξετάζονται εδώ. Έτσι, σχεδόν τίποτα δεν θα το θεωρήσουμε γνωστό εκ των προτέρων. Στο κείμενο που ακολουθεί μένουμε σε τούτο τον στόχο, γι' αυτό και σκόπιμα αποφεύγουμε να εκφράσουμε οποιαδήποτε αρνητική κρίση. Άλλωστε, η κριτική που ασκείται από ευρύτατα στρώματα του πληθυσμού στους όρους με τους οποίους λειτουργεί σήμερα το χρηματιστήριο είναι πρακτικά αναποτελεσματική. Κι

1. Πρόκειται για το δεύτερο μέρος του παρόντος τόμου. (Σ.τ.Μ.)

αυτό γιατί σε μεγάλο βαθμό χαρακτηρίζεται από μια τεράστια επιπολαιότητα: αναζητά τα προβλήματα εκεί όπου θα τα έβρισκε κανείς μονάχα επειδή δεν κατανοεί αυτά τα πράγματα ή επειδή θίγονται τα συμφέροντά του. Η ίδια επιπολαιότητα ευθύνεται και για την εξαιρετικά επικίνδυνη ιδέα ότι ένας θεσμός όπως το χρηματιστήριο —θεσμός απολύτως απαραίτητος σε κάθε κοινωνία που δεν είναι οργανωμένη με βάση αυστηρά σοσιαλιστικές αρχές— συνιστά εκ φύσεως ένα είδος «συνωμοτικής λέσχης» με σκοπό το ψεύδος και την απάτη σε βάρος του έντιμου εργαζόμενου λαού κι επομένως ότι πρέπει —και ότι μπορεί— με κάποιον τρόπο να καταργηθεί. Όμως τίποτα δεν απειλεί περισσότερο ένα εργατικό κίνημα, προς το οποίο πρωτίστως απευθύνονται αυτές οι γραμμές, όπως υποδηλώνει άλλωστε το όνομα της σειράς,² όσο το να τίθενται —λόγω άγνοιας των πραγματικών συνθηκών— ανεδαφικοί στόχοι.

ΤΟ ΣΥΓΧΡΟΝΟ ΧΟΝΔΡΕΜΠΟΡΙΟ

Το χρηματιστήριο είναι ένας θεσμός του σύγχρονου χονδρεμπορίου. Είναι ένας θεσμός απολύτως απαραίτητος για

2. Το έργο του Βέμπερ δημοσιεύτηκε το 1894, ενταγμένο σε μια σειρά βιβλίων επιμόρφωσης εργατών υπό τον γενικό τίτλο *Göttinger Arbeiter-Bibliothek* (Εργατική Βιβλιοθήκη του Γκέτιγγκεν), την οποία διηύθυνε ο Fr. Naumann, στο πλαίσιο μιας χριστιανικής ένωσης εργατών που είχε ιδρύσει ο ίδιος. (Σ.τ.Μ.)

την οικονομική δραστηριότητα στις μέρες μας, για τους ίδιους ακριβώς λόγους στους οποίους οφείλεται η σύγχρονη μορφή των εμπορευματικών ανταλλαγών. Το χρηματιστήριο δεν ήταν ανέκαθεν απαραίτητο, ή έστω εφικτό από λειτουργικής πλευράς, όπως δεν ήταν και το σύγχρονο χονδρεμπόριο. Γιατί άραγε;

Αν ανατρέξουμε στο μακρινό παρελθόν της εργασίας του ανθρώπου, θα διαπιστώσουμε ότι η πιο πρώιμη και φυσική αντίληψη που τον ωθεί στην παραγωγή αγαθών είναι η ικανοποίηση των προσωπικών του αναγκών. Ο άνθρωπος προσπαθούσε με τον ιδρώτα του προσώπου του να αποσπάσει από τη φύση ό,τι χρειαζόταν για να τραφεί και να ντυθεί, για να προστατευτεί από το κρύο και τις καιρικές συνθήκες. Όμως κανένας άνθρωπος δεν κατόρθωσε ποτέ να νικήσει μόνος του τη φύση. Και μόνο για την επιβίωσή του, ο άνθρωπος εξαρτάται, και πάντοτε εξαρτιόταν, από την κοινότητα των άλλων ανθρώπων, όπως το βρέφος εξαρτάται από το στήθος της μάνας. Ωστόσο, όπως το βρέφος δεν επιλέγει τη μητέρα του, έτσι κι ο άνθρωπος δεν επέλεγε ελεύθερα την κοινότητα που είχε ανάγκη. Η κοινότητα αυτή του δινόταν μαζί με τη ζωή. Ο άνθρωπος γεννιόταν μέσα της: μέσα σε στενούς οικογενειακούς δεσμούς, υπό την απεριόριστη εξουσία ενός πατριάρχη· ήταν ένας τύπος οικογένειας που βέβαια διέφερε πάρα πολύ από τον σημερινό. Γιατί το νοικοκυριό αυτό περιλάμβανε αδέρφια, ξαδέρφια, συγγενείς εξ αίματος και εξ αγχιστείας μέχρι τον πιο μακρινό βαθμό, αλλά και τους μη ελεύθερους υπηρέτες

— ανθρώπους που είχαν υποδουλωθεί στον πόλεμο ή είχαν χάσει το βιος τους γιατί η παγωνιά κατέστρεψε τα σπαρτά τους ή σκότωσε τα ζώα τους και, βάσει του πιο αρχέγονου νόμου στην ιστορία, για να επιβιώσουν ήταν υποχρεωμένοι να γίνουν δούλοι των νικητών ή όσων διέθεταν περιουσία. Αυτή η οικογένεια είναι η αρχαιότερη οικονομική κοινότητα. Παρήγε τα αγαθά με συλλογική εργασία και τα κατανάλωνε συλλογικά. Μάλιστα, κατανάλωνε μόνο ό,τι η ίδια παρήγε —αφού δεν είχε τίποτα άλλο να καταναλώσει— και παρήγε μόνο ό,τι ήθελε να καταναλώσει, αφού δεν μπορούσε να αξιοποιήσει το πλεόνασμα.

Αν συγκρίνουμε την παραπάνω διαδικασία με τις σημερινές οικονομικές δραστηριότητες, γίνεται αμέσως εμφανής η τεράστια αντίθεση μεταξύ τους. Σήμερα ισχύει το ακριβώς αντίθετο: το άτομο δεν παράγει τα αγαθά που θέλει το ίδιο να καταναλώσει, αλλά εκείνα που, κατά την εκτίμησή του, θα καταναλώσουν άλλοι, και κάθε άτομο καταναλώνει όχι τα προϊόντα της δικής του αλλά της ξένης εργασίας. Είναι βεβαίως αυτονόητο ότι κάτι τέτοιο δεν ισχύει σε κάθε περίπτωση: δεν ισχύει, λόγου χάρη, για όσους βρίσκονται απομονωμένοι στη ζούγκλα ή για τους αγρότες που ζουν στα βάθη κάποιου απολίτιστου βασιλείου, ενώ ισχύει μόνο εν μέρει για τους μικροκαλλιεργητές στη χώρα μας, οι οποίοι ζουν κατά βάση από τη σοδειά της γης τους και πουλούν μονάχα ό,τι τους περισσεύει. Ωστόσο, ισχύει απόλυτα για τον τύπο οικονομικής δραστηριότητας που γέννησε η νεωτερικότητα και ο οποίος δεν υπήρχε στο

παρελθόν. Ο σημερινός επιχειρηματίας παράγει —και πρέπει να παράγει— όχι με κριτήριο αν θα μπορέσει ο ίδιος να χρησιμοποιήσει τα αγαθά, αλλά με βάση το αν αυτά θα βρουν «αγοραστές», δηλαδή με βάση το αν είναι πιθανό να τα χρειάζονται οι άλλοι.

Ανάμεσα σε αυτούς τους δύο διαμετρικά αντίθετους πόλους μεσολαβεί μια ιστορική εξέλιξη χιλιετιών, στη διάρκεια της οποίας οι αρχαίες κοινότητες αποδιαρθρώθηκαν. Κάθε επιμέρους οικονομία απέκτησε στενούς δεσμούς με μια κοινότητα ανταλλαγής, στην οποία μετείχε ένας ευρύτερος κύκλος άλλων οικονομιών, ένας κύκλος που η νεωτερικότητα προσπαθεί να διευρύνει ώστε να συμπεριλάβει όλους τους πολιτισμένους λαούς. Από την άλλη πλευρά, αυξήθηκε το ποσοστό των αγαθών τα οποία δεν καταναλώνει η οικονομία που τα παρήγε, αλλά τα πουλούσε σε τρίτους. Έτσι γεννήθηκε το εμπόριο.

ΕΜΠΟΡΙΟ

Εκτός από την απλή χειρωνακτική παραγωγή αγαθών και την απαραίτητη σωματική εργασία, για να ικανοποιηθούν οι ανάγκες που έπρεπε να καλύψουν αυτά τα αγαθά χρειαζόταν κάτι ακόμη: να μεταφερθούν σε εκείνους που μπορούσαν και ήθελαν να τα καταναλώσουν, και μάλιστα τη στιγμή που το ήθελαν. Για τούτο τον σκοπό, η σημερινή κοινωνική οργάνωση διαθέτει το μέσο της ανταλλαγής των

αγαθών, και η δραστηριότητα που επιτελεί την ανταλλαγή των αγαθών είναι το εμπόριο. Η αρχέγονη πατριαρχική οικογενειακή κοινότητα δεν το είχε ανάγκη, διότι κατά βάση κατανάλωνε αποκλειστικά ό,τι παρήγγε η ίδια, και αντιστρόφως. Η εμπορευματική ανταλλαγή ξεκίνησε μόνον όταν αυξήθηκε η ζήτηση για προϊόντα πολυτελείας. Τα αρχαιότερα εμπορεύματα ήταν μεταλλικά εργαλεία, κεχριμπάρι, ευγενή μέταλλα και βαρύτιμα υφάσματα. Το εμπόριο των προϊόντων αυτών βρισκόταν στα χέρια του περιπλανώμενου εμπόρου. Όντας ξένος δεν είχε δικαιώματα και τον αντιμετώπιζαν με φόβο που έφθανε στη δεισιδαιμονία: έτσι, αυτός ο μισητός αλλά απαραίτητος άνθρωπος βρισκόταν υπό την προστασία των θεών, σαν τα δηλητηριώδη φίδια που λάτρευαν στην αρχαία Ανατολή. Με την πάροδο του χρόνου, οι σχέσεις με τους εμπόρους έγιναν συχνότερες και, εκτός από τον περιπλανώμενο έμπορο, έκαναν την εμφάνισή τους τα μεγάλα παζάρια που οργανώνονταν σε τακτά χρονικά διαστήματα, όπως αυτά που ακόμα και σήμερα συναντούμε στην Κεντρική Ασία. Και σε αυτή την περίπτωση, συναλλάσσονται μεταξύ τους άνθρωποι αλλόφυλοι. Ο «διεθνισμός» συνοδεύει το εμπορικό κεφάλαιο ήδη από τη γέννησή του. Μέσα στην κοινότητα των ατόμων της ίδιας φυλής και στις μεταξύ τους σχέσεις, το εμπόριο είναι εξίσου άγνωστο με τον τόκο. Δάνειζε κανείς σπόρους και γεωργικά εργαλεία χωρίς τη μεσολάβηση του χρήματος, όπως συμβαίνει ακόμα και σήμερα σε παραδοσιακά χωριά, μακριά απ' τις πόλεις. Ασφαλώς, «μεταξύ αδελφών» δεν

μπορούσε να γίνει λόγος για συγκεκριμένες τιμές των αγαθών καθοριζόμενες από την προσφορά και τη ζήτηση. Η αντίθεση αυτή διατήρησε την ισχύ της ακόμα κι όταν η ευρύτερη οικογενειακή οικονομία της ορδής και της φάρας παραχώρησε τη θέση της, με την εμφάνιση της συστηματικής καλλιέργειας της γης, στην οικονομία των ανεξάρτητων αγροτών, που ζούσαν ο ένας κοντά στον άλλον, σε χωριά και αγροκτήματα.

Η κατάσταση άλλαξε με την εμφάνιση των πόλεων, που είχε ως συνέπεια την εισβολή της αμιγώς εμπορευματικής ανταλλαγής μέσα στις ίδιες τις αρχέγονες κοινότητες: αυτή η εξέλιξη αποτέλεσε το πρώτο βήμα για την αποδιάρθρωση αυτών των κοινοτήτων. Παράλληλα με τις διεθνείς αγορές, όπου γινόταν διακίνηση ειδών πολυτελείας από το εξωτερικό, υπήρχαν οι τακτικές δημοτικές αγορές, όπου συναντιούνταν οι παραγωγοί τροφίμων από την ύπαιθρο με τους παραγωγούς βιοτεχνικών προϊόντων από την πόλη, για να ανταλλάξουν τα εμπορεύματά τους. Επομένως, αυτός ο τύπος οικονομίας αναγνώριζε —και χρειαζόταν— την εμπορευματική ανταλλαγή ως τακτικό στοιχείο. Και πάλι, όμως, το ποσοστό του παραγόμενου προϊόντος που έφερνε κάθε παραγωγός στην αγορά ήταν ακόμα πολύ μικρό: ο τεχνίτης της πόλης ασκούσε και τη γεωργία, εκτός από την τέχνη του (δηλαδή ήταν ένας «αγροπολίτης»), ενώ ο αγρότης κατανάλωνε ο ίδιος το μεγαλύτερο μέρος της παραγωγής του και έφερνε μόνο το πλεόνασμα στην αγορά. Αλλά εκτός από τις βιοτεχνίες,

που προμήθευαν την πόλη και μια περιορισμένη περιοχή σε ακτίνα λίγων χιλιομέτρων, πολύ σύντομα εμφανίστηκε στα αστικά κέντρα ακόμη ένα στοιχείο. Ο περιπλανώμενος ξένος έμπορος αντικαταστάθηκε και εκτοπίστηκε από τη μόνιμα εγκατεστημένη ομάδα γηγενών εμπόρων, οι οποίοι στο πλαίσιο των τακτικών συναλλαγών τους έφερναν εμπορεύματα που δεν παρήγε η τοπική βιοτεχνία. Έτσι γεννήθηκε το επαγγελματικό εισαγωγικό εμπόριο, ενώ από την άλλη δημιουργήθηκαν μεγάλες βιοτεχνικές επιχειρήσεις οι οποίες πουλούσαν στο εξωτερικό το πλεόνασμα της ντόπιας παραγωγής, ως εξαγωγείς. Για να επιτευχθεί αυτός ο σκοπός ήταν απαραίτητη η γνώση των ξένων αγορών, αλλά απαιτούνταν και σημαντικά κεφάλαια. Οι τεχνίτες δεν διέθεταν τίποτα από τα δύο. Ένας κεφαλαιούχος προσέφερε λοιπόν τις υπηρεσίες του ως «μεσάζων»: αγόραζε τα προϊόντα τους και τα πουλούσε ο ίδιος. Οι τεχνίτες εξαρτιόνταν από τον κεφαλαιούχο και, επειδή αυτός μπορούσε να προμηθεύεται πρώτες ύλες σε πολύ χαμηλές τιμές, τους τις πουλούσε με τη συμφωνία να εργάζονται αποκλειστικά για λογαριασμό του. Ο τεχνίτης έγινε έτσι ένας εξαρτημένος εργάτης οικοτεχνίας: ήταν το πρώτο βήμα για το σύγχρονο εργοστάσιο. Κατά συνέπεια, είχαν ήδη εμφανιστεί όλα τα στοιχεία που προοδευτικά θα οδηγούσαν στις σημερινές συνθήκες. Όμως υπήρχαν μόνον εν σπέρματι.

Το εμπόριο ακόμα περιοριζόταν κυρίως στην ανταλλαγή αντικειμένων ιδιαίτερα υψηλής αξίας. Για να καταλάβουμε τη διαφορά από την σημερινή κατάσταση, ας φανταστούμε

ότι η σύγχρονη εμπορευματική ανταλλαγή αφορά μόνο σαμπάνιες, μεταξωτά υφάσματα και άλλα τέτοια προϊόντα, τα οποία αγοράζουν οι τάξεις των ιδιοκτητών. Στην πραγματικότητα, μια ματιά στα στοιχεία του εξωτερικού εμπορίου οποιουδήποτε μεγάλου κράτους πιστοποιεί ότι το συντριπτικά μεγαλύτερο ποσοστό των συναλλαγών αφορά άλλα είδη, τα «είδη μαζικής κατανάλωσης»: σιτηρά — η Αγγλία δεν θα είχε ψωμί αν δεν αγόραζε κάθε χρόνο τεράστιες ποσότητες από το εξωτερικό· άνθρακα και σίδηρο — η Ιταλία δεν θα είχε από δικές της πηγές καθόλου άνθρακα για τα καμίνια της ούτε θα μπορούσε να κατασκευάζει τα εργαλεία της· βαμβάκι — κανένα ρούχο απ' όσα φορούν σήμερα οι ευρωπαίοι εργάτες δεν θα μπορούσε να κατασκευαστεί χωρίς την τροφοδοσία των αγορών με φυσικό νήμα ή ακατέργαστο βαμβάκι από υπερπόντιες χώρες.

Ωστόσο, το βαμβακερό νήμα δεν το γνέθει ούτε το υφαίνει η οικονομία που καλλιεργεί το βαμβάκι, το σιδηρομέταλλευμα δεν το σφυρηλατεί ο ιδιοκτήτης του ορυχείου που το εξόρυξε από τη γη, ελάχιστο ποσοστό του άνθρακα καταναλώνεται επιτόπου στα ορυχεία, ενώ ακόμα και για τα σιτηρά εκτιμάται ότι τουλάχιστον το μισό του συνόλου της τεράστιας παγκόσμιας παραγωγής δεν καταναλώνεται από εκείνους που καλλιεργούν τη γη και ότι πάνω από το 1/5 της τροφοδοτεί το διεθνές εμπόριο.

Ακριβώς αυτές τις γιγαντιαίων διαστάσεων ανταλλαγές εξυπηρετεί το χρηματιστήριο. Είναι μια σύγχρονη αγορά, ένας τόπος σαν εκείνες τις τακτικές συναθροίσεις —στα

χρηματιστήρια είναι καθημερινές— όπου πραγματοποιούνται αγοραπωλησίες. Άραγε σε τι διαφέρει απ' αυτό που συνήθως ονομάζουμε αγορά;

ΑΓΟΡΑ

Ας σκεφτούμε τη μικρή τοπική αγορά τροφίμων μιας επαρχιακής πόλης. Σε μια τέτοια αγορά, οι αγρότες διαθέτουν συνήθως προϊόντα που παρήγαγαν και μετέφεραν εκεί οι ίδιοι, τα οποία πουλούν σε έναν αγοραστή που τα πληρώνει τους μετρητοίς και σκοπεύει να τα καταναλώσει ο ίδιος. Στο χρηματιστήριο, αντιθέτως, οι συναλλαγές αφορούν αγαθά που δεν είναι παρόντα, συχνά βρίσκονται ακόμα «καθ' οδόν», και ενίοτε δεν έχουν καν παραχθεί ακόμα· συμβαλλόμενοι είναι ένας αγοραστής που συνήθως δεν σκοπεύει να τα κρατήσει ο ίδιος, αλλά θέλει (ει δυνατόν ακόμα και πριν τα παραλάβει και τα πληρώσει) να τα μεταπωλήσει με κέρδος, και ένας πωλητής που συνήθως δεν έχει ακόμα στην κατοχή του αυτά τα αγαθά, τις περισσότερες φορές δεν τα παράγει ο ίδιος, αλλά θέλει μόνο να τα προμηθεύσει σε τρίτους με κέρδος. Τα σιτηρά που πουλιούνται μια οποιαδήποτε μέρα στο χρηματιστήριο, βρίσκονται συνήθως στις αποθήκες της Βόρειας Αμερικής ή ταξιδεύουν στον ωκεανό, ενώ ο αγοραστής θα τα προωθήσει πρώτα στους αλευρόμυλους και από εκεί στα αρτοποιεία. Στις μικρές αγορές συναλλάσσονται αποκλειστικά,

ή σχεδόν αποκλειστικά, παραγωγοί και καταναλωτές. Στο χρηματιστήριο αντίθετα συναλλάσσονται αποκλειστικά, ή σχεδόν αποκλειστικά, έμποροι.

Παρά τις διαφορές τους, το χρηματιστήριο και η αγορά είναι ουσιαστικά το ίδιο πράγμα: υπηρετούν, άλλωστε, παρόμοιους σκοπούς. Είναι τόποι όπου η «προσφορά» συναντά τη «ζήτηση» ενός προϊόντος.

Ας ξεκινήσουμε λοιπόν και πάλι από τη μικρή αγορά: από τη μία βρίσκονται οι αγρότες που διαθέτουν προς πώληση γεωργικά προϊόντα (προσφορά) και θέλουν να αγοράσουν είδη που παράγουν οι τεχνίτες της πόλης (ζήτηση) — από την άλλη βρίσκονται οι καταναλωτές της πόλης, που θέλουν να αγοράσουν τρόφιμα (ζήτηση), και οι τεχνίτες, που θέλουν και πρέπει να πουλήσουν τα προϊόντα τους (προσφορά). Για να μπορέσουν να συναντηθούν αυτά τα «απλωμένα χέρια», η αγορά είναι απαραίτητη. Τον ίδιο ακριβώς σκοπό υπηρετεί το χρηματιστήριο. Απλώς η κλίμακα είναι απείρωσ μεγαλύτερη. Το χρηματιστήριο είναι η αγορά των σημερινών εμπορευμάτων μαζικής κατανάλωσης, για τα οποία υπάρχει πάντοτε τεράστια προσφορά και εξίσου τεράστια ζήτηση. Στη διαφορετική κλίμακα οφείλονται επίσης οι διαφορές στις διαδικασίες που ακολουθούνται στο χρηματιστήριο και σε μια τοπική αγορά. Όταν θέλω να αγοράσω ένα σπίτι, δεν θέλω ένα οποιοδήποτε, αλλά ένα πολύ συγκεκριμένο, με δεδομένα χαρακτηριστικά. Θέλω να αποκτήσω αυτό και κανένα άλλο, ακόμα κι αν εκείνο το άλλο είναι εξίσου καλό. Όταν

αγοράζω ψάρια για να τα φάω, απαιτώ τουλάχιστον να τα δω πριν τα αγοράσω, ώστε να διαπιστώσω αν αξίζουν την τιμή τους, και για τον σκοπό αυτό τα ψάρια μεταφέρονται στην αγορά. Αντίθετα, αν μια εταιρεία θέλει να αγοράσει στη χονδρική 1.000 τόνους από ένα συγκεκριμένο είδος σιτηρών, τους οποίους εκτιμά ότι θα μπορέσει να χρησιμοποιήσει, η μεταφορά στην αγορά δεν είναι συνήθως ούτε δυνατή ούτε καν αναγκαία. Το μόνο που ενδιαφέρει την εταιρεία είναι να προμηθευτεί τη δεδομένη ποσότητα σιτηρών, συγκεκριμένου είδους και συγκεκριμένης ποιότητας, όπως έχει εκ των προτέρων συμφωνηθεί — είτε ύστερα από έλεγχο που προηγείται της αγοράς είτε, όταν πρόκειται για πολύ συνηθισμένη συναλλαγή, με βάση μια τυποποιημένη περιγραφή της ποιότητας. Επομένως, το είδος και η ποιότητα συμφωνούνται εκ των προτέρων, και ο πωλητής δεν χρειάζεται πρώτα να μεταφέρει επί τόπου τα προϊόντα και κατόπιν να τα πουλήσει· συνήθως συμβαίνει το αντίστροφο: πρώτα πουλάει τα προϊόντα και έπειτα προσπαθεί, στο δεδομένο χρονικό πλαίσιο, να προμηθευτεί τα προϊόντα που χρειάζεται για να εκπληρώσει τη συμβατική του υποχρέωση. Τέλος, παραδίδει τα εμπορεύματα μέσα στη συγκεκριμένη προθεσμία: αν αυτά ανταποκρίνονται στη συμφωνημένη ποιότητα, τότε ο αγοραστής ή εκείνος στον οποίο τα έχει ήδη μεταπωλήσει, τα παραλαμβάνει· αν όχι, τότε τα επιστρέφει ως μη ανταποκρινόμενα στους όρους του συμβολαίου. Αυτό συμβαίνει με ό,τι διακινείται μέσω χρηματιστηρίου. Αν ένας γερμανικός εμπορικός

οίκος χρειάζεται ένα ποσό σε ρωσικό χαρτονόμισμα, για να αποπληρώσει κάποια οφειλή στη Ρωσία, τότε δεν έχει ανάγκη από συγκεκριμένο αντικείμενο, όπως συμβαίνει με εκείνον που αγοράζει ένα σπίτι ή ένα άλογο κούρσας: οποιοδήποτε χάρτινο ρούβλι του κάνει, αρκεί να μην είναι πλαστό. Πολύ συχνά η χρηματιστηριακή συναλλαγή αφορά πράγματα «αντικαταστατά», όπως λέγεται, δηλαδή αφορά την παράδοση όχι συγκεκριμένων μοναδικών αντικειμένων, αλλά συμφωνημένης ποσότητας συμφωνημένου είδους που έχει συμφωνημένη ποιότητα.

ΧΡΗΜΑΤΙΣΤΗΡΙΑ ΕΜΠΟΡΕΥΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΧΡΗΜΑΤΙΣΤΗΡΙΑ ΑΞΙΩΝ

Ας εξετάσουμε τώρα με μεγαλύτερη λεπτομέρεια τα πράγματα που συνήθως αποτελούν αντικείμενο συναλλαγών στο χρηματιστήριο. Αυτά κατά κανόνα χωρίζονται σε δύο βασικές κατηγορίες: αφ' ενός στα «εμπορεύματα» και αφ' ετέρου στις διαφόρων τύπων «κινητές αξίες», δηλαδή στο συνάλλαγμα, τις συναλλαγματικές, τα ομόλογα και τα άλλα είδη αξιογράφων. Έτσι λοιπόν, διακρίνουμε το «χρηματιστήριο εμπορευμάτων» από το «χρηματιστήριο αξιών». Αυτή η διάκριση δεν σημαίνει κάτι περισσότερο από τη διάκριση ανάμεσα σε ψαραγορά, κρεαταγορά και λαχαναγορά. Τα δύο είδη χρηματιστηρίων μπορούν να συνυπάρχουν στον ίδιο χώρο και να έχουν ενιαία οργάνωση, όπως συμβαίνει π.χ. στο Βερολίνο και στο Αμβούργο. Μπορούν

όμως να βρίσκονται και σε διαφορετικά σημεία, όπως στο Παρίσι και το Λονδίνο. Οι δύο μορφές χρηματιστηρίου μπορούν με τη σειρά τους να χωριστούν περαιτέρω, π.χ. το χρηματιστήριο αξιών μπορεί να χωριστεί σε ένα χρηματιστήριο συναλλαγματικών και ένα αντίστοιχο για άλλα αξιόγραφα, όπως στο Λονδίνο, ενώ το χρηματιστήριο εμπορευμάτων μπορεί να χωριστεί σε πολλές πιο εξειδικευμένες αγορές σιτηρών, ζάχαρης, σιδήρου, ελαίων κ.λπ., όπως π.χ. συμβαίνει σε πολλά αμερικανικά χρηματιστήρια. Τέλος, σε καμία περίπτωση δεν πουλιούνται σε κάθε χρηματιστήριο όλα ή έστω τα περισσότερα εμπορεύματα και αξιόγραφα που θα μπορούσαν να εισαχθούν σε αυτό· όπως είναι φυσικό, πολύ συχνά υπάρχουν μόνον, ή κατά κύριο λόγο, όσα παράγονται στην εκάστοτε περιοχή ή εισάγονται και εξάγονται μέσω του εκάστοτε λιμανιού — τυπικό παράδειγμα είναι η ψαραγορά στις παραθαλάσσιες πόλεις. Έτσι στην Έσση, ένα από τα μεγάλα κέντρα εξόρυξης γαιάνθρακα της δυτικής Γερμανίας, υπάρχει ένα χρηματιστήριο μόνο για το κάρβουνο και για μετοχές σε ανθρακωρυχεία, ενώ στο Μαγδεμβούργο της Σαξονίας³, όπου παράγονται ζαχαρότευτλα, λειτουργεί χρηματιστήριο ζάχαρης. Μόνο τα μεγάλα κεντρικά χρηματιστήρια συγκεντρώνουν τη συναλλακτική κίνηση όλων των βασικών εμπορευμάτων.

Στα χρηματιστήρια εμπορευμάτων συναντούμε κατά βάση σιτηρά και γεωργικά προϊόντα κάθε είδους, καθώς

3. Εδώ εννοείται η πρωσική επαρχία, η οποία αντιστοιχεί στο σημερινό ομόσπονδο γερμανικό κρατίδιο της Σαξονίας-Άνχαλτ. (Σ.τ.Μ.)

και τα άμεσα παράγωγα αυτών των προϊόντων, ιδίως το αλεύρι. Η μεγαλύτερη αγορά αλευριού στη Γερμανία, εκτός από το χρηματιστήριο του Βερολίνου, βρίσκεται στο Μάνχαϊμ, όπου φτάνουν σιτηρά από την άλλη πλευρά του Ατλαντικού, αναπλέοντας τον Ρήνο. Άλλα αντίστοιχα εμπορεύματα είναι η ζάχαρη: οι μεγάλες αγορές, εκτός από το Βερολίνο, είναι όπως ήδη αναφέραμε το Μαγδεμβούργο, αλλά και το Αμβούργο (εξαγωγικό λιμάνι)· το ιονόπνευμα: την αγορά μοιράζονται το Βερολίνο και το Αμβούργο (εξαγωγικό λιμάνι)· το πετρέλαιο: η Βρέμη (εισαγωγικό λιμάνι) μοιράζεται την αγορά με το Βερολίνο· το βαμβάκι, παρομοίως· το μάλλινο νήμα, και ιδίως το νήμα πενιέ: η Λειψία (τόπος παραγωγής) παίζει ιδιαίτερα σημαντικό ρόλο· ο καφές: το μεγαλύτερο εμπορικό κέντρο είναι το Αμβούργο (εισαγωγικό λιμάνι)· ο άνθρακας και ο σίδηρος: οι αγορές των παραγωγικών περιοχών στο δυτικό τμήμα της χώρας έχουν αποφασιστική σημασία. Υπάρχουν και άλλα πολλά λιγότερο σημαντικά εμπορεύματα, που δεν χρειάζεται να τα απαριθμήσουμε εδώ.

Το *εμπόριο κινητών αξιών* συγκεντρώνεται, όπως είναι φυσικό, εκεί όπου έχουν την έδρα τους οι μεγάλοι τραπεζικοί οίκοι: στη Γερμανία, κεντρική θέση, πέρα από το Βερολίνο, κατέχουν μόνο η Φρανκφούρτη και το Αμβούργο.

ΣΥΝΑΛΛΑΓΜΑ ΚΑΙ ΣΥΝΑΛΛΑΓΜΑΤΙΚΗ

Ας εξετάσουμε πιο αναλυτικά τι διακινείται στο χρηματιστήριο αξιών.

Οι συναλλαγές εδώ αφορούν, πρώτον, συνάλλαγμα και αξιόγραφα που οι βιομήχανοι και οι έμποροι της χώρας μας λαμβάνουν από το εξωτερικό ως πληρωμή και χρησιμοποιούν εν συνεχεία για τις πληρωμές τους προς το εξωτερικό. Σε αυτά συγκαταλέγονται κυρίως τα νομίσματα και τα χαρτονομίσματα ξένων κρατών (π.χ. τα ρωσικά χαρτονομίσματα), αλλά και ένα από τα αρχαιότερα αντικείμενα συναλλαγής στο χρηματιστήριο, η συναλλαγματική. Όμως τι είναι η συναλλαγματική;

Είναι δύσκολο να κατανοήσουμε τη νομική σημασία της συναλλαγματικής, κρίνοντας από τη μορφή της. Η πιο σημαντική μορφή συναλλαγματικής, η λεγόμενη «τραβηκτική», είναι η εντολή π.χ. του εμπόρου Σούλτσε στο Βερολίνο η οποία απευθύνεται στον έμπορο Σμιθ στο Λονδίνο και τον υποχρεώνει να καταβάλει ορισμένο ποσό σε συγκεκριμένη ημερομηνία σε έναν τρίτο, τον κ. Μύλλερ στο Βερολίνο, ή «εις διαταγήν» αυτού, δηλαδή σε όποιον ο Μύλλερ θα έχει έγκυρα μεταβιβάσει τη συναλλαγματική.⁴ Από νομική άποψη, αυτό σημαίνει απλώς ότι ο Σούλτσε υπόσχεται στον Μύλλερ, και σε όποιον εμφανιστεί «εις

4. Π.χ.: «Προς τον κ. Σμιθ στο Λονδίνο. Με την παρούσα συναλλαγματική πληρώστε την 1η Ιουλίου 1895 στον κ. Μύλλερ στο Βερολίνο, ή εις διαταγήν αυτού, το ποσό των 100 λιρών στερλινών. Βερολίνο, 1η Απριλίου 1895. Σούλτσε».

διαταγή» του, ότι ο Σμιθ θα του καταβάλει το συγκεκριμένο ποσό στον καθορισμένο χρόνο. Ο θεμελιώδης πρακτικός σκοπός της συναλλαγματικής —για τον οποίο χρησιμοποιείται εδώ και περίπου 700 χρόνια— είναι ο ακόλουθος: ο Σούλτσε, εξαγωγέας από το Βερολίνο, έχει πουλήσει γερμανικά εμπορεύματα στο Λονδίνο, στον άγγλο εισαγωγέα Σμιθ, και έχει την αξίωση να του καταβληθεί το τίμημα (ας πούμε 100 λίρες). Ο Μύλλερ στο Βερολίνο είναι εισαγωγέας. Έχει αγοράσει και έχει παραλάβει αγγλικά εμπορεύματα από τον άγγλο εξαγωγέα Τζόουνς στο Λονδίνο, και επομένως του οφείλει το τίμημα (ας σκεφτούμε την πιο απλή περίπτωση, ότι δηλαδή οφείλει και αυτός 100 λίρες). Η αξία των αμφίδρομων συναλλαγών μεταξύ Γερμανίας και Αγγλίας ανέρχεται σε εκατοντάδες εκατομμύρια μάρκα ετησίως, ενώ υπάρχουν χιλιάδες άνθρωποι σαν τους τέσσερεις που περιγράψαμε εδώ με τα ονόματα Σούλτσε, Σμιθ, Μύλλερ και Τζόουνς. Αν όλες αυτές οι συναλλαγές διενεργούνταν με μετρητά, θα έπρεπε να πηγαινοέρχονται τεράστιες ποσότητες χρήματος — εκατοντάδες τόνοι χρυσού· κάτι τέτοιο θα είχε παράλογο κόστος, θα εξέθετε το χρήμα στους κινδύνους του θαλάσσιου ταξιδιού και θα εμπόδιζε τη χρήση του καθ' όλη τη διάρκειά του. Έτσι λοιπόν ακολουθείται η εξής διαδικασία: ο Σούλτσε στο Βερολίνο, ο οποίος έχει λαμβάνειν από τον Σμιθ στο Λονδίνο, «εκδίδει» μια συναλλαγματική για 100 λίρες «πληρωτέα από τον» Σμιθ, δηλαδή δίνει στον Σμιθ την εντολή να πληρώσει τον Μύλλερ ή «εις διαταγή» αυτού. Ο Σούλτσε δίνει τη

συναλλαγματική αυτή στον Μύλλερ στο Βερολίνο, ο οποίος οφείλει χρήματα στον Τζόουνς στο Λονδίνο, και δεσμεύεται έτσι απέναντι στον Μύλλερ, ο οποίος του καταβάλλει το αντίστοιχο ποσό, ότι ο Σμιθ θα το πληρώσει σε αυτόν ή σε όποιον εμφανιστεί εις διαταγήν του. Ο Μύλλερ του εξοφλεί τις 100 λίρες⁵ έναντι της συναλλαγματικής και στέλνει τη συναλλαγματική στον Τζόουνς, τον πιστωτή του στο Λονδίνο, ορίζοντάς τον κομιστή «εις διαταγήν» του επί της συναλλαγματικής — αυτή η σημείωση στη συναλλαγματική ονομάζεται «οπισθογράφηση». Στο Λονδίνο, ο Τζόουνς εισπράττει το ποσό από τον Σμιθ και έτσι παίρνει όσα του οφείλονταν, ενώ ο Σούλτσε παίρνει τα οφειλόμενα από τον Μύλλερ, ως τίμημα για τη μεταβίβαση της συναλλαγματικής: η συναλλαγή «διακανονίστηκε».⁶ Όλοι οι Σούλτσε (πιστωτές άγγλων οφειλετών, άρα πωλητές συναλλαγματικών «πληρωτέων στο» Λονδίνο) και οι Μύλλερ (οφειλέτες άγγλων πιστωτών, άρα αγοραστές συναλλαγματι-

5. Για τις κρατήσεις που καταβάλλονται συνήθως και για τις διακυμάνσεις στην τιμή της συναλλαγματικής θα μιλήσουμε στο δεύτερο μέρος. (Σ.τ.Μ.: Ο Βέμπερ δεν θα επανέλθει στο ζήτημα.)

6. Υπάρχει επίσης η περίπτωση ο Σμιθ να μην πληρώσει για κάποιον λόγο τη συναλλαγματική, οπότε ο Τζόουνς έχει δικαίωμα «αναγωγής» κατά του Μύλλερ και εκείνος αντίστοιχο δικαίωμα κατά του Σούλτσε. Σε μια τέτοια περίπτωση, ο Σούλτσε θα υποχρεωθεί να αποζημιώσει τον Μύλλερ και να του καταβάλει το ποσό εντόκως, ενώ κατόπιν θα στραφεί κατά του οφειλέτη του Σμιθ, που με υπαιτιότητά του δεν πλήρωσε τη συναλλαγματική. Σε αυτή την περίπτωση η προσπάθεια να διακανονιστεί η συναλλαγή μέσω της συναλλαγματικής έχει αποτύχει, αλλά όπως είναι φυσικό δεν πρόκειται παρά για σπάνια εξαίρεση.

κών «πληρωτέων στο» Λονδίνο) του παραδείγματός μας συναντιούνται στη μεγάλη αγορά όπου μονίμως διακινούνται μεγάλα ποσά «πληρωτέα στο Λονδίνο» — στο *χρηματιστήριο συναλλαγματικών*. Μόνον εκεί είναι βέβαιο ότι θα συναντηθούν μεταξύ τους. Ανάλογα λειτουργούν οι συναλλαγές με τις υπόλοιπες χώρες με τις οποίες έχουμε εμπορικές σχέσεις. Το τεράστιας αξίας εμπόριο συναλλαγματικών πληρωτέων στο Λονδίνο, στο Παρίσι, στην Πετρούπολη, στη Νέα Υόρκη κ.λπ. δεν σταματά ποτέ — και το εμπόριο αυτό είναι απολύτως απαραίτητο. Έναντι των περίπου 3 δισ. μάρκων σε μεταλλικά και χάρτινα νομίσματα που βρίσκονται σε κυκλοφορία στη Γερμανία, κυκλοφορούν πάνω από 13 δισ. μάρκα σε συναλλαγματικές.

ΟΜΟΛΟΓΑ ΚΑΙ ΚΡΑΤΙΚΑ ΧΡΕΟΓΡΑΦΑ

Το δεύτερο σε αρχαιότητα αντικείμενο συναλλαγής στα χρηματιστήρια αξιών είναι τα «ομόλογα», εν στενή εννοία: τα κρατικά ομόλογα και τα διάφορα χρεόγραφα των δήμων και των άλλων δημόσιων οργανισμών.

Είναι γνωστό ότι όλα ανεξαιρέτως τα κράτη και οι δήμοι δημιουργούν σήμερα χρέη: το κρατικό χρέος της γερμανικής αυτοκρατορίας και των γερμανικών κρατών ανέρχεται συνολικά σε περίπου 8,5 δισ. μάρκα· της Αγγλίας, χωρίς τις αποικίες, σε 15 δισ.· της Γαλλίας σε 20 δισ. Τα χρέη αυτά πρέπει να αποπληρωθούν εντόκως στους πιστωτές του

κράτους. Ο κρατικός δανεισμός δεν αποτελεί σήμερα κάτι κακό καθ' εαυτόν. Δεν συνιστά ένδειξη κακής διαχείρισης ή έλλειψης πόρων. Όταν ένα κράτος θέλει να κατασκευάσει μια μεγάλη σιδηροδρομική γραμμή, που θα κοστίσει π.χ. 50 εκατ. μάρκα, είτε με δικά του μέσα είτε αναθέτοντας το έργο σε κάποιον άλλον, δεν είναι δίκαιο ούτε συνετό να συγκεντρώσει αυτό το ποσό επιβάλλοντας έναν φόρο, λόγου χάρη 1 μάρκο κατ' άτομο στη Γερμανία. Τον σιδηρόδρομο δεν τον χρειάζεται και δεν θα τον χρησιμοποιήσει μόνο η σημερινή γενιά, ενώ τα έσοδα που θα αποφέρει δεν θα τα εισπράξει μόνο ο σημερινός υπουργός Οικονομικών. Γι' αυτό είναι δικαιότερο να επιβαρυνθούν με το κόστος κατασκευής και οι μεταγενέστεροι, πράγμα που συμβαίνει όταν δανειζόμαστε χρήματα που θα τοκιστούν και θα αποπληρωθούν από τα φορολογικά έσοδα σε μεγάλο βάθος χρόνου. Η φορολογική επιβάρυνση επιμερίζεται έτσι μεταξύ παρόντος και μέλλοντος. Διαφορετικά, η Πρωσία π.χ. θα υποχρεωνόταν να καλύψει τα 5 δισ. που δαπάνησε μέσα σε 10 χρόνια για σιδηροδρομικές υποδομές, εισπράττοντας ετησίως περίπου 500 εκ. από ειδικούς φόρους, κάτι παράλογο και αδύνατο. Είναι βέβαια τελείως διαφορετικό πράγμα, και συνιστά κακή οικονομική διαχείριση, το να δανείζεται συνεχώς ένα κράτος για να καλύπτει τακτικές ανάγκες, όπως είναι λόγου χάρη οι μισθοί των δημοσίων υπαλλήλων και οι στρατιωτικές δαπάνες· σε μια τέτοια περίπτωση, η σημερινή γενιά μετακυλίζει στους μεταγενέστερους βάρη που όφειλε να αναλάβει η ίδια, καθώς η κρα-

τική οικονομία παράγει έλλειμμα, το οποίο θα κληθούν να αποπληρώσουν οι μελλοντικές γενιές.

Το κράτος —και αντίστοιχα οι περιφέρειες, οι δήμοι κ.λπ.— δανείζεται τα χρήματα που χρειάζεται για να καλύψει τις παραπάνω ανάγκες εκδίδοντας ομόλογα, μέσω των οποίων υπόσχεται να καταβάλει έναν προκαθορισμένο τόκο (π.χ. 3%, 3,5% ή 4% επί της συνολικής οφειλής) σε τακτές ημερομηνίες (π.χ. την 1η Ιανουαρίου και την 1η Ιουλίου) σε όσους κατά τις συγκεκριμένες ημερομηνίες εμφανίζονται και μπορούν να αποδείξουν ότι έχουν στην κατοχή τους τα συγκεκριμένα ομόλογα.⁷ Όποιος αποκτά ομόλογα με νόμιμο τρόπο —μέσω αγοράς κ.λπ.— καθίσταται πιστωτής του κράτους. Ο οφειλέτης (το κράτος, οι δήμοι κ.λπ.) είτε αναλαμβάνει την υποχρέωση να αποπληρώσει το χρέος με βάση ένα προκαθορισμένο χρονοδιάγραμμα, και έτσι κάθε χρόνο εξοφλεί έναν συγκεκριμένο αριθμό χρεογράφων (άρα «αποσβένοντας» χρέος), είτε διατηρεί μεν το δικαίωμα να καταβάλει τα χρεολύσια αλλά δεν αναλαμβάνει την αντίστοιχη υποχρέωση (πρόκειται για τις λεγόμενες «διηνεκείς ομολογίες», π.χ. τα αυτοκρατορικά και τα πρωσικά ομόλογα): το κράτος (και αντίστοιχα οι δήμοι κ.λπ.) μπορεί να το κάνει αυτό επειδή οι κάτοχοι

7. Τις περισσότερες φορές, για να απλοποιείται η διαδικασία, εκδίδονται συγχρόνως τα λεγόμενα *τοκομερίδια*, δηλαδή αποκόμματα τα οποία αποσπά ο κάτοχος του χρεογράφου στο τέλος κάθε τοκοφόρας περιόδου και δίνοντάς τα εισπράττει τους τόκους. Έτσι δεν χρειάζεται να επιδεικνύει κανείς κάθε φορά το ίδιο το χρεόγραφο.

τέτοιων ομολόγων ενδιαφέρονται όχι για να πάρουν πίσω το κεφάλαιο τους, αλλά πολύ περισσότερο για τους τόκους που εισπράττουν, καθώς είναι μέλη της τάξης των ιδιοκτητών οι οποίοι, με αυτό τον τρόπο, «τοποθετούν τα χρήματά τους», δηλαδή διασφαλίζουν το δικαίωμα να λαμβάνουν μια τακτική πρόσοδο από όσους βαρύνονται με την πληρωμή αυτού του τόκου, δηλαδή εν προκειμένω από τους φορολογουμένους του κράτους ή του δήμου, οι οποίοι μέσω των φόρων πληρώνουν τους τόκους του κρατικού ή δημοτικού χρέους.

Το ίδιο ισχύει με τις «ομολογίες» που εκδίδουν οι επιχειρηματίες των σιδηροδρόμων ή της βιομηχανίας. Ο Κρουπ, επί παραδείγματι, εξέδωσε πριν από λίγο καιρό χρεόγραφα συνολικής αξίας 24 εκατομμυρίων με σκοπό να εξαγοράσει μια ανταγωνιστική επιχείρηση, ενώ ομολογίες εκδίδουν επίσης αφειδώς οι σιδηροδρομικές και οι ανώνυμες εταιρείες. Οι τόκοι θα πληρωθούν εδώ από τους χρήστες του σιδηροδρόμου και τους αγοραστές των μεταφερόμενων εμπορευμάτων, μέσω της αύξησης του κομίστρου, και τέλος από την ίδια την επιχείρηση, καθώς ένα μέρος από τα έσοδά της δεν θα καταλήξει στον επιχειρηματία ως κέρδος ή στους εργαζομένους ως μισθός, αλλά θα το εισπράξουν οι δικαιούχοι αυτής της προσόδου. Όλοι οι παραπάνω θα «φορολογηθούν» για να καλυφθούν οι τόκοι επί του κεφαλαίου.

ΤΟΚΟΙ ΚΑΙ ΜΕΡΙΣΜΑΤΑ

Οι τόκοι επί του κεφαλαίου είναι ένα μοντέρνο είδος προσόδου και συνιστά προϊόν μακράς εξέλιξης. Στο παρελθόν ο τόκος αποτελούσε σημάδι υποδούλωσης. «Μεταξύ αδελφών» κανείς δεν δάνειζε εντόκως. Τόκο έπαιρνε ο ξένος κατακτητής, ως κεφαλικό φόρο από τα πρόσωπα ή ως γαιοπρόσοδο επί της γης, αλλά και ο γαιοκτήμονας από τους ακτήμονες στους οποίους νοίκιαζε τη γη του, και οι οποίοι γι' αυτόν ακριβώς τον λόγο δεν ήταν απόλυτα ελεύθεροι.

Η κυριότητα γης αποτελεί την αρχαιότερη πηγή δικαιωμάτων είσπραξης τόκων. Αυτό ισχύει βεβαίως και σήμερα: το πιστοποιεί η μίσθωση των ακινήτων στις πόλεις, αν και πολύ ισχυρότερη είναι πλέον μια άλλη μορφή προσόδου. Το χαρακτηριστικό του δικαιούχου αυτής της προσόδου σήμερα είναι ότι ο ίδιος μένει «απρόσωπος». Ο δουλοπάροικος κατέβαλλε εισφορά στον γαιοκτήμονα, τον οποίον γνώριζε προσωπικά και ο οποίος ασκούσε ο ίδιος την εξουσία του. Αντίθετα, σήμερα ο κάτοχος ενός τοκοφόρου χρεογράφου δεν γνωρίζει προσωπικά εκείνους που του καταβάλλουν ως τόκο μέρος του εισοδήματός τους. Αντίστοιχα, ο ιδιοκτήτης ενός ακινήτου, ο οποίος έχει πάρει δάνειο από μια τράπεζα υποθηκευοντάς το, δεν γνωρίζει όσους δάνεισαν στην τράπεζα τα χρήματα που αυτή του έδωσε, λαμβάνοντας ως αντάλλαγμα «ενυπόθηκες ομολογίες», δηλαδή τοκοφόρους τίτλους οι οποίοι καλύπτονται από το σύνολο των ακινήτων που έχουν υποθηκευτεί στην τράπεζα και

που αντιστοιχούν σε έντοκα δάνεια. Η ιδιοτυπία λοιπόν του σημερινού συστήματος προσόδων είναι ο απρόσωπος χαρακτήρας των σχέσεων ανάμεσα σε εκείνον που εισπράττει και σε εκείνον που καταβάλλει τον τόκο. Γι' αυτό μιλάμε για κυριαρχία του «κεφαλαίου» και όχι για κυριαρχία των κεφαλαιούχων.

Ποιοι είναι τώρα οι κάτοχοι αυτών των χρεογράφων που δίνουν δικαίωμα είσπραξης τόκου; Αυτό εξαρτάται από την κοινωνική δομή και την κατανομή του πλούτου σε κάθε λαό. Ωστόσο, δεν πρέπει να πιστέψουμε ότι πρόκειται αναγκαστικά για ένα μικρό στρώμα «αργόσχολων ραντιέ-ρηδων». Στη Γαλλία, λόγω χάρη, η κατοχή κρατικών ομολόγων και αντίστοιχων χρεογράφων είναι διαδεδομένη ακόμα και στα λαϊκά στρώματα. Αντίθετα, στη Γερμανία οι λαϊκοί άνθρωποι δεν τα έχουν δει ποτέ στα μάτια τους. Αυτό εν μέρει συμβαίνει γιατί στη Γαλλία υπάρχει ένα στρώμα ανεξάρτητων αγροτών που ευημερεί μέχρι τις μέρες μας και που είναι πιο πολυάριθμο απ' ό,τι στη Γερμανία. Σίγουρα όμως οφείλεται και στη γαλλική συνήθεια περιορισμού των γεννήσεων («σύστημα των δύο παιδιών»), η οποία αποτρέπει την κατάτμηση των περιουσιών μέσω της διανομής της κληρονομιάς⁸, αν και αναμφίβολα έχει αρνητικές κοι-

8. Το κληρονομικό δίκαιο που εισήχθη μετά τη Γαλλική Επανάσταση περιόριζε την ελευθερία του κληρονομούμενου υποχρεώνοντάς τον να κληροδοτεί περίπου ίσα μερίδια στα τέκνα του. Έτσι εξηγείται η τάση που κυριάρχησε στον αγροτικό πληθυσμό να μην έχει η οικογένεια πάνω από δύο παιδιά. (Σ.τ.Μ.)

νωνικές συνέπειες.⁹ Στη Γερμανία υπολογίζεται ότι από τα 11 εκατομμύρια οικογένειες, που αντιστοιχούν σε 50 εκατομμύρια άτομα, περίπου 10 εκατομμύρια άνθρωποι κατέχουν τραπεζικούς λογαριασμούς, περίπου 2,5-4 εκατομμύρια εισπράττουν τόκους από κάποιας μορφής κεφάλαιο, και απ' αυτούς 1,5-2 εκατομμύρια τούς εισπράττουν με τη μορφή τόκων από χρεόγραφα ή με τη μορφή «μερίσματος».

Μόλις αναφέραμε τη δεύτερη κύρια μορφή προσόδου από κεφάλαιο: το «μέρισμα». Πρέπει και αυτήν να την αναλύσουμε πιο διεξοδικά.

Οι μετοχές και άλλες παρόμοιες κινητές αξίες (μερίδια σε μεταλλεία: τα λεγόμενα «Kuxe»· ναυτιλιακά μερίδια: οι λεγόμενες «ναυτικές συντροφίες» κ.ά.) διαφέρουν από τα «χρεόγραφα» που εξετάσαμε έως τώρα. Τα «χρεόγραφα» αντιπροσωπεύουν δικαιώματα του πιστωτή, δηλ. του δανειστή. Οι μετοχές, αντίθετα, αντιπροσωπεύουν μερίδια σε μια επιχείρηση (σιδηροδρομική, βιομηχανική κ.λπ.). Η αρχική ιστορική μορφή αυτού του τύπου εταιρικής συμμετοχής ήταν π.χ. η εξής: οι συνέταιροι που κατείχαν από κοινού ένα μεταλλείο εξόρυσσαν οι ίδιοι το μετάλλευμα με τη συλλογική τους εργασία· εναλλακτικά, όλοι ή κάποιοι από τους πλοιοκτήτες ενός σκάφους συμμετείχαν προσωπικά

9. Και στην Αγγλία οι εργάτες συχνά κατέχουν τοκοφόρα χρεόγραφα· εκεί οι μεγάλες συνδικαλιστικές ενώσεις (Trade Unions), σε συνδυασμό με τις ευνοϊκές συνθήκες παραγωγής στην αγγλική βιομηχανία και, προπάντων, με τη θέση της χώρας ως παγκόσμιας ναυτικής δύναμης, εξασφαλίζουν σε ένα τμήμα των εργατών μισθούς οι οποίοι επιτρέπουν, υπό προϋποθέσεις, τη δημιουργία περιουσίας.